

ROZRACHUNKI NA KONIEC OKRESU
OBROTOWEGO ORAZ ICH
UJĘCIE W ROCZNYM
SPRAWOZDANIU FINANSOWYM

SETTLEMENTS AT THE END OF THE FINANCIAL
PERIOD AND THEIR INCLUSION
IN THE ANNUAL FINANCIAL STATEMENTS

BOŻENA SOWA

Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Przemyślu

KAROLINA OLAK

Uniwersytet Rzeszowski

ABSTRAKT

Rachunkowość jest nauką stosowaną, tzn., że główne jej metody i zasady znajdują zastosowanie w praktyce gospodarczej. Istotą rachunkowości jest między innymi metoda podmiotowa co oznacza, że rachunkowość prowadzona jest odrębnie w każdej jednostce gospodarczej i dla jej potrzeb informacyjnych.

Głównym celem wprowadzania norm w zakresie rachunkowości jest zapewnienie, aby jej prowadzenie odbywało się w sposób rzetelny i wiarygodny oraz umożliwiała dostarczenie niezbędnych informacji o sytuacji majątkowej i działalności gospodarczej jednostki.

Prowadzenie działalności, w oparciu o obowiązujące przepisy prawne i standardy zawodowe, ma również zapewnić właściwe informacje zarządowi podmiotu gospodarczego i jego pracownikom.

W miarę upływu lat ilość informacji, które prezentowane są w sprawozdaniach finansowych, zwiększyła się (m.in. w postaci dodatkowych

informacji i objaśnień stanowiących integralną część tych sprawozdań). Dlatego też sprawozdawczość finansowa jest cennym źródłem informacji, służącym ocenie kondycji ekonomiczno-finansowej jednostki.

SŁOWA KLUCZOWE

bilans, należności, zobowiązania, inwentaryzacja, wycena

ABSTRACT

Accounting is an applied science. This means that its main methods and principles are applied in practice. The essence of accounting, among others economic method. This means that the accounting is conducted separately for each entity and for its information needs. It can not be conducted in any form and by individual solutions substance. The main purpose of accounting standards is to ensure that its conduct was carried out in a fair and credible, and enabled to provide the necessary information on the economic and business units. Conducting business in accordance with applicable laws and professional standards, and ensure the right information to the Management Board of the economic entity and its employees. Over the years the amount of information that is presented in the financial statements, increased (e.g. in the form of additional information and notes are an integral part of these statements). Therefore, financial reporting is becoming more valuable source of information for evaluating the condition of the unit.

KEY WORDS

balances, receivables, payables, inventory, valuation

WSTĘP

Rachunkowość jest nauką stosowaną, tzn., że główne jej metody i zasady znajdują zastosowanie w praktyce gospodarczej. Istotą rachunkowości jest między innymi metoda podmiotowa, co oznacza, że rachunkowość prowadzona jest odrębnie w każdej jednostce gospodarczej i dla jej potrzeb informacyjnych. Nie może być prowadzona w dowolnej formie oraz według indywidualnych rozwiązań merytorycznych ale zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości¹.

¹ Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm., zwana dalej ustawą o rachunkowości.

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady i zakres prowadzenia rachunkowości w Polsce jest wymieniona wyżej ustawa o rachunkowości, która była wielokrotnie nowelizowana przez Sejm. Zasadnicze zmiany zostały wprowadzone dopiero przez nowelizację ustawy, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2002 r. Podstawowym celem tych zmian było dostosowanie polskiego ustawodawstwa do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości². Natomiast kolejne nowelizacje dotyczyły dalszego dostosowania polskiego prawa bilansowego do wymogów Unii Europejskiej i międzynarodowych rynków finansowych³.

Głównym celem wprowadzania norm w zakresie rachunkowości jest zapewnienie, aby jej prowadzenie odbywało się w sposób rzetelny i wiarygodny oraz umożliwiało dostarczenie niezbędnych informacji o sytuacji majątkowej i działalności gospodarczej jednostki. Prowadzenie działalności w oparciu o obowiązujące przepisy prawne i standardy zawodowe ma również zapewnić właściwe informacje zarządowi podmiotu gospodarczego i jego pracownikom. W miarę upływu lat ilość informacji, które prezentowane są w sprawozdaniach finansowych, zwiększyła się (m.in. w postaci dodatkowych informacji i objaśnień stanowiących integralną część tych sprawozdań). Dlatego też sprawozdawczość finansowa jest cennym źródłem informacji, służącym ocenie kondycji ekonomiczno-finansowej jednostki. Jednym z ważnych wskaźników takiej oceny jest wskaźnik płynności finansowej przedsiębiorstwa⁴. W celu zapewnienia płynności finansowej ważne jest, aby firma na bieżąco regulowała swoje zobowiązania z maksymalnie długim terminem płatności, a jednocześnie uzyskiwała na bieżąco, w maksymalnie krótkim czasie wpływy z tytułu należności⁵.

² Od 2002 r. Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości rozpoczęła opracowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), których celem jest stopniowe zastępowanie dotychczasowych Międzynarodowych Standardów rachunkowości (MSR).

³ J. Turyna, *Rachunkowość finansowa*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2014, s. IX.

⁴ Szerzej: W. Gabrusewicz, *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, PWE, Warszawa 2014, s. 11–19.

⁵ O analizie w kontekście JST, np. P. Dziekański, *Analiza sytuacji finansowej samorządu jako wyznacznik efektywności ekonomicznej jednostki samorządu terytorialnego*, [w:] *Finanse publiczne i rozwój przedsiębiorczości w regionach*, „Zeszyty Naukowe”, 38/2011, s. 247–259. P. Dziekański, *Wykorzystanie wskaźnika syntetycznego do oceny poziomu rozwoju samorządu na przykładzie gmin wiejskich województwa świętokrzyskiego* [w:] *Determinanty rozwoju polski; Finanse publiczne*, Owsiak E. (red.), PTE, Warszawa 2015.

W związku z powyższym, konieczne jest śledzenie stanu rozrachunków i prowadzenie analizy dostawców i odbiorców.

Analiza sald powinna być prowadzona na bieżąco. Podmiot gospodarczy musi mieć określone schematy postępowania, mające na celu zachowanie płynności. W przypadku braku wpłat i rosnących zaległości, należy rozpocząć proces windykacji. Ma on na celu uzyskanie całości zaległości w możliwie najkrótszym czasie i przy poniesieniu możliwie najmniejszych kosztów. Ważne jest również, aby zabezpieczyć środki na spłatę przyszłych zobowiązań i jeżeli w jakimś okresie wystąpi deficyt płatniczy, powinno się podjąć odpowiednie kroki, aby uzyskać zewnętrzne finansowanie. Świadomość o nadwyżkach środków pieniężnych, które mogą wystąpić w przyszłości w firmie, pozwala zaplanować inwestycje w lokaty lub inne instrumenty finansowe.

Celem niniejszego artykułu jest analiza rozrachunków (o charakterze długo- i krótkoterminowym) oraz sposobu ich ujęcia w bilansie podmiotu gospodarczego będącym jednym z elementów sprawozdania finansowego.

Szczególne uwagi zostały poświęcone problematyce inwentaryzacji i wycenie bilansowej rozrachunków, której obowiązek wynika z ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości⁶ i odnosi się do wszystkich podmiotów prowadzących księgi handlowe.

POJĘCIE I ISTOTA ROZRACHUNKÓW

Rozrachunki to stosunki prawne oraz prawa i obowiązki majątkowe występujące w związku z działalnością jednostki prowadzącej rachunkowość, wynikające z jej powiązań finansowych z różnymi kontrahentami, takimi jak:⁷ - odbiorcy, - dostawcy, - pracownicy, - urzędy, instytucje oraz inne osoby prawne lub fizyczne.

Powiązania finansowe jednostki z tymi kontrahentami powstają m. in. jako rezultat realizacji:⁸

- umów kupna - sprzedaży składników majątku, np. towarów, produktów (rozrachunki z dostawcami i odbiorcami),
- innych umów (o zatrudnieniu pracowników, o dzieło, zlecenia, najmu, dzierżawy itp.),

⁶ Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm..

⁷ M. Limas, *Podręczna encyklopedia rachunkowości*, Poltext, Warszawa 1997, s. 44.

⁸ *Ibidem*.

- przepisów prawnych dotyczących rozrachunków publicznoprawnych (z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń społecznych i innych),
- przepisów prawnych dotyczących rozrachunków z pracownikami z tytułu wynagrodzeń za pracę i innych tytułów.

Należności to wszelkie antycypowane przychody środków pieniężnych z różnych tytułów, np. sprzedaży produktów czy usług, wypłaconych zaliczek, przy czym powstanie należności wyprzedza wpływ określonej sumy środków pieniężnych do kasy lub na rachunek bankowy. Są to zatem środki podmiotu gospodarczego czasowo (przejściowo) znajdujące się w dyspozycji kontrahentów (do momentu spłaty należności)⁹. Natomiast zobowiązanie jest definiowane, w założeniach koncepcyjnych MSSF, jako obecny obowiązek jednostki powstały w wyniku zdarzeń z przeszłości, którego wypełnienie, według przewidywań, spowoduje wypływ z jednostki zasobów zawierających korzyści ekonomiczne. Podstawową cechą zobowiązania jest obowiązek traktowany jako powinność podjęcia działania w określony sposób¹⁰.

Zgodnie z art. 3 ust.1 pkt 20 ustawy o rachunkowości, zobowiązania oznaczają wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki. Zobowiązaniami o charakterze rezerw są zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne. Przyjmując za *kryterium podziału podmiot*, z którym następuje rozliczenie, wyodrębnia się następujące grupy rozrachunków:¹¹

- rozrachunki z jednostkami gospodarczymi w zakresie dostaw,
- rozrachunki z jednostkami publicznoprawnymi w zakresie podatków, ubezpieczeń,
- rozrachunki z pracownikami w zakresie wynagrodzeń, sum do rozliczenia i inne.

Wymogi w zakresie sprawozdawczości finansowej, a także analizy finansowej przedsiębiorstwa, wymuszają klasyfikację i prezentację rozrachunków według różnych kryteriów.

⁹ J. Aleszczyk, *Rachunkowość od podstaw*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2012, s. 223.

¹⁰ J. Turyna, *Rachunkowość finansowa...*, *op. cit.*, s. 74.

¹¹ G. Mazur, <http://księgowość.infor.pl/poradnikgazetyprawnej>, [dostęp: 12 września 2015 r.].

Ze względu na *termin realizacji zapłaty* wyróżnia się:¹²

- *rozrachunki długoterminowe* – obejmujące całość lub tę część rozrachunków, innych niż rozrachunki z tytułu dostaw i usług, dla których termin zapłaty jest dłuższy niż 12 miesięcy od dnia sporządzenia sprawozdań finansowych,
- *rozrachunki krótkoterminowe* – obejmujące wszystkie rozrachunki z tytułu dostaw i usług niezależnie od terminu ich zapłaty, a także całość lub tę część rozrachunków z innych tytułów, dla których termin zapłaty jest krótszy niż 12 miesięcy od dnia sporządzenia sprawozdań finansowych.

Dodatkowym czynnikiem podnoszącym walor informacyjny i analityczny prezentowanych w bilansie rozrachunków jest *przedmiot ich powstania*. Na tej podstawie wyróżnia się:¹³

- rozrachunki z tytułu dostaw i usług,
- rozrachunki z tytułu podatków, ceł i ubezpieczeń społecznych,
- rozrachunki z tytułu wynagrodzeń,
- rozrachunki wewnątrzzakładowe,
- pozostałe rozrachunki.

Rosnąca ilość operacji wykonywanych z podmiotami zagranicznymi, a tym samym konieczność identyfikacji waluty, w której przeprowadzony jest rozrachunek wywołują potrzebę klasyfikacji rozrachunków pod kątem *zasięgu terytorialnego i rodzaju waluty*. Wyróżnia się więc:¹⁴

- rozrachunki z kontrahentami krajowymi (w walucie krajowej),
- rozrachunki z kontrahentami zagranicznymi (w walucie obcej).

Ze względu na *typ regulacji rozliczeń* wyróżnia się:¹⁵

- gotówkowe,
- bezgotówkowe.

Ze względu na *terminowość zapłaty* wyróżnia się:¹⁶

- nieprzeterminowane,
- przeterminowane.

¹² B. Micherda, *Podstawy rachunkowości, aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN, Warszawa 2005, s. 129.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Szerzej: B. Micherda, *Podstawy rachunkowości, aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN, Warszawa 2005, s. 129.

¹⁵ Szerzej: I. Frymark, *Rachunkowość przedsiębiorcy*, WSIP, Warszawa 2006, s. 80.

¹⁶ *Ibidem*.

Ze względu na *możliwość ich wyegzekwowania* wyróżnia się:¹⁷

- przedawnione,
- umorzone,
- nieściągalne.

W celu identyfikacji skutków bilansowych, rozrachunki rozpatruje się podmiotowo. Przedsiębiorstwo, biorąc udział w operacjach kupna – sprzedaży, występuje raz w roli wierzyciela, a innym razem w roli dłużnika. Z tego względu w ramach rozrachunków wyróżnia się należności (wierzytelności) i zobowiązania (długi). Należności oznaczają prawo jednostki gospodarczej do otrzymania aktywów pieniężnych. Prawo to wynika z umowy z kontrahentem (kontrahentami). Należności oznaczają bezsporne stosunki prawne pomiędzy przedsiębiorstwem a jego dłużnikami. Określają w swej treści, przede wszystkim, kwoty do otrzymania, które mają zostać uregulowane w oznaczonym w umowie terminie. Występują wówczas, gdy moment wykonania świadczenia na rzecz dłużnika nie pokrywa się z momentem otrzymania zapłaty¹⁸.

Z ekonomicznego punktu widzenia należności oznaczają tę część majątku przedsiębiorstwa, która w formie kredytu „kupieckiego została udostępniona innym podmiotom ekonomicznym. W przypadku, gdy należności zostają zakwestionowane w całości lub części przez dłużników, wówczas określa się je mianem roszczeń. Roszczenia nie powodują zmiany charakteru prawnego należności. Powinny zostać rozstrzygnięte na drodze polubownej. Rozpoczęcie przez wierzyciela windykacji należności na drodze postępowania sądowego zmienia charakter prawny należności z bezspornej na sporną. Wykonanie obowiązku zobowiązaniowego spowoduje wykorzystanie przez dłużnika posiadanych lub przyszłych aktywów, najczęściej aktywów pieniężnych. Zobowiązania oznaczają stosunki prawne pomiędzy przedsiębiorstwem a jego wierzycielami, określające w swojej treści przede wszystkim kwoty do zapłacenia, które mają zostać uregulowane w oznaczonym w umowie terminie. Występują wówczas, gdy moment zakupu świadczenia nie pokrywa się z momentem przekazania zapłaty. Zobowiązania stanowią najtańsze obce źródło finansowania działalności gospodarczej¹⁹.

¹⁷ Szerzej: I. Frymark, *Elementy rachunkowości, zasady rachunkowości, uproszczone formy*, WSIP, Warszawa 2007, s. 128.

¹⁸ Szerzej: T. Cedrowska, *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, PWN, Warszawa 2007, s. 342 i nast.

¹⁹ B. Micherda, *Podstawy rachunkowości, ..., op. cit.*, s.128–129.

INWENTARYZACJA ROZRACHUNKÓW

Przedmiotem inwentaryzacji na koniec każdego roku obrotowego są między innymi stany rozrachunków, a więc stany należności i zobowiązań. Stanowią one wyraz nieuregulowanych na dzień bilansowy rozliczeń finansowych między jednostką, a jej kontrahentami, którymi mogą być zarówno osoby prawne, w tym także banki i urzędy, jak i osoby fizyczne prowadzące i nie prowadzące ksiąg rachunkowych²⁰. Należności i zobowiązania nie stanowią jednorodnej kategorii ekonomicznej i zależnie od przyjętego do podziału kryterium obejmują rozrachunki klasyfikowane:

- a) według kryterium podmiotowego – do rozrachunków:²¹
 - z odbiorcami (z tytułu dostaw i usług),
 - z dostawcami (z tytułu dostaw i usług),
 - publicznoprawne, a więc z urzędami i podobnymi instytucjami z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych, do których stosują się przepisy ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa²², (mogą to być również należności),
 - z pracownikami, zarówno z tytułu stosunku pracy jak i innych,
 - z pożyczkodawcami - lub - biorcami, w tym także z tytułu kredytów i lokat,
 - z pozostałymi - innymi niż wymienione wyżej;
- b) według terminów płatności - do rozrachunków:²³
 - krótkoterminowych, których okres spłaty na dzień bilansowy nie jest dłuższy niż 12 miesięcy (oprócz należności i zobowiązań z tytułu dostaw i usług, które są w każdym przypadku zaliczane do krótkoterminowych),
 - długoterminowych, których okres spłaty na dzień bilansowy jest dłuższy niż 12 miesięcy;
- c) według kryterium możliwości windykacji - do rozrachunków:
 - bezspornych (niekwestionowanych),
 - spornych zwane roszczeniami (kontrahent neguje obowiązek zapłaty całości lub części należności)²⁴.

²⁰ Szerzej: B. Sowa, *Zasady ustalania i ewidencjonowania różnic inwentaryzacyjnych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej”, seria: Zarządzanie i Marketing, nr 280 z 2011, nr 18 (3/2011), s. 117–128.

²¹ B. Micherda, *Podstawy rachunkowości...*, *op. cit.*, s. 128–129.

²² Dz. U. z 2012 r., poz. 749 z późn. zm.

²³ Art. 3 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

²⁴ J. Uryga, W. Jagielski, *Inwentaryzacja rozrachunków*, <http://rachunkowość.com.pl> [dostęp: 12.08.2015 r.].

INWENTARYZACJA NALEŻNOŚCI I ZOBOWIĄZAŃ

Inwentaryzację należności przeprowadza się zgodnie z art. 26 ust. 1 ustawy o rachunkowości – na ostatni dzień każdego roku obrotowego. Inwentaryzacji tej dokonuje się, co do zasady, drogą uzyskania od kontrahentów potwierdzeń prawidłowości wykazanego w księgach rachunkowych jednostki stanu tych aktywów oraz wyjaśnienia i rozliczenia ewentualnych różnic²⁵. Jednostka będąca wierzycielem wysłała do dłużnika pismo zawierające wyciąg z konta rozrachunkowego z wykazem niezapłaconych należności, w którym prosi o potwierdzenie ich stanu. Potwierdzenie odbywa się zwyczajowo poprzez odesłanie podpisanej przez kontrahenta kopii pisma ze stosowną adnotacją.

W świetle art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy o rachunkowości - inwentaryzację należności, które z uzasadnionych przyczyn nie mogą być zinwentaryzowane poprzez potwierdzenie salda, przeprowadza się drogą porównania danych ksiąg rachunkowych z odpowiednimi dokumentami i weryfikacji wartości tych składników. Dotyczy to np.:

- należności spornych i wątpliwych,
- należności od osób nie prowadzących ksiąg rachunkowych, tzn. należności od osób fizycznych nie prowadzących działalności gospodarczej, od pracowników (m.in. z tytułu zaliczek, pożyczek), a także od kontrahentów prowadzących działalność gospodarczą, ale nie prowadzących ksiąg rachunkowych (np. prowadzących księgę przychodów i rozchodów),
- należności publicznoprawnych, a więc takich, do których stosuje się przepisy ustawy- Ordynacja podatkowa (np. z tytułu podatków, dotacji, ceł, składek ZUS, PFRON).

Termin i częstotliwość inwentaryzacji należności uważa się za dotrzymane, jeżeli inwentaryzację rozpoczęto nie wcześniej niż 3 miesiące przed końcem roku obrotowego,

a zakończono do 15 dnia następnego roku. Ustalenie zaś stanu nastąpiło przez dopisanie do stanu lub odpisanie od stanu stwierdzonego drogą potwierdzenia salda – zwiększeń i zmniejszeń, jakie nastąpiły między datą potwierdzenia, a dniem ustalenia stanu wynikającego z ksiąg rachunkowych. Przy czym stan wynikający z ksiąg rachunkowych nie może być ustalony po dniu bilansowym²⁶.

²⁵ Art. 26 ust. 1 pkt 2 ustawy o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

²⁶ Art. 26 ust. 3 pkt 1 ustawy o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

Inwentaryzacja zobowiązań - przepisy ustawy o rachunkowości nie zobowiązują dłużników do wysyłania potwierdzeń sald swoich zobowiązań. W art. 26 ust. 1 pkt 2 ustawy o rachunkowości mowa jest bowiem wyłącznie o potwierdzeniach sald należności. Wierzyciel wysłał do dłużnika wydruk z konta w celu potwierdzenia stanu swoich należności, natomiast dłużnik powinien ustosunkować się do otrzymanego salda, potwierdzając je lub udzielając informacji, które pozycje są niezgodne. Następnie kontrahenci wspólnie powinni ustalić prawidłowe saldo. W ten sposób przeprowadzona zostaje inwentaryzacja należności u wierzyciela oraz równocześnie zobowiązań u dłużnika.

Prawo bilansowe nie zabrania przy tym dłużnikowi wystąpić z potwierdzeniem wysokości długu, jaki na nim ciąży, jeśli uzna to za stosowne. Należy jednak pamiętać, iż z art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy o rachunkowości wynika obowiązek inwentaryzacji zobowiązań drogą porównania danych ksiąg rachunkowych z odpowiednimi dokumentami i weryfikacji realnej wartości tych składników. Dlatego też, aby nie narazić się na zarzut niezgodności z ustawą, jednostki powinny ujmować salda swoich zobowiązań do protokołów porównań ewidencji z dokumentacją i ich weryfikacji. Jeżeli jednostka posiada potwierdzenie salda zobowiązania, to wymienia je w protokole, jako główny lub jedyny dokument potwierdzający realność, poprawność i wiarygodność salda.

INWENTARYZACJA ROZRACHUNKÓW PUBLICZNOPRAWNYCH

W świetle art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy o rachunkowości - rozrachunków publiczno-prawnych nie można zinwentaryzować poprzez potwierdzenie salda, dlatego przeprowadza się inwentaryzację drogą porównania danych ksiąg rachunkowych z odpowiednimi dokumentami i weryfikacji wartości tych składników²⁷.

INWENTARYZACJA ROZRACHUNKÓW Z PRACOWNIKAMI

Inwentaryzacja rozrachunków z pracownikami powinna być przeprowadzana metodą weryfikacji, czyli drogą porównania zapisów księgowych z ewidencją źródłową. Czynności weryfikacyjne będą przeprowadzane przez zespół weryfikacyjny powołany zarządzeniem kierownika jednostki.

²⁷ Art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

Dokumentami źródłowymi do weryfikacji powinny być:²⁸

- wydruki z ksiąg rachunkowych,
- księgi pomocnicze – rejestry ewidencyjne (rejestr zaliczek, wykazy potrąceń, rejestr tytułów wykonawczych i administracyjnych),
- tabele należności odpłatnych świadczeń.

Udokumentowaniem przeprowadzonych czynności powinien być protokół weryfikacji²⁹.

INWENTARYZACJA POZOSTAŁYCH ROZRACHUNKÓW

Wszystkie pozostałe zobowiązania i należności na koniec roku obrotowego muszą zostać zinwentaryzowane. Zasadniczą metodą ich inwentaryzacji jest weryfikacja stanu wynikającego z ksiąg rachunkowych z dokumentacją źródłową.

INWENTARYZACJA ROZRACHUNKÓW NALEŻNOŚCI SPORNYCH I WĄTPLIWYCH

Inwentaryzując należności sporne i wątpliwe (a więc takie, których wysokość jest kwestionowana przez kontrahentów) metodą weryfikacji należy sprawdzić każdą należność i roszczenie dochodzone na drodze postępowania cywilnego oraz te, w odniesieniu do których kontrahenci zgłosili odmowę zapłaty.

Weryfikacja należności spornych i wątpliwych polega na sprawdzeniu poprawności sald poszczególnych należności, wykazanych w księgach rachunkowych, z odpowiednimi dokumentami. Stan roszczeń w toku powództwa cywilnego można zweryfikować np. z pozwami lub wyrokami sądowymi. W odniesieniu do należności niebędących przedmiotem postępowania sądowego, co do których nastąpiła odmowa zapłaty, wskazane jest wyjaśnić powody braku zapłaty, ustalić sposób windykacji oraz sprawdzić, czy nie nastąpiło przedawnienie.

Inwentaryzacja rozrachunków (należności i zobowiązań) może ujawnić różnice wymagające ustalenia przyczyn ich powstania oraz ostatecznego ich rozliczenia. Stwierdzone różnice, wynikające z braku zgodności sald u obydwu kontrahentów, powinny być szczegółowo zbadane - zarówno pod względem formalnym, jak i rachunkowym.

²⁸ P. Walentowicz, *Inwentaryzacja konta 234-rozrachunki z pracownikami*, <http://www.ekspertbeck.pl> [dostęp: 4.03.2015 r.].

²⁹ *Ibidem*.

- Różnice w wysokości sald rozrachunków mogą być spowodowane³⁰ m.in.:
- momentem wprowadzenia do ksiąg rachunkowych danego dowodu księgowego (faktura lub przelew, mające wpływ na wysokość sald, ujęte zostały u jednego z kontrahentów w okresie późniejszym, następującym po dniu, na który uzgadnia się saldo),
 - odmiennym zakwalifikowaniem operacji,
 - zagubieniem dowodu dokumentującego operację objętą saldem,
 - różnicą zdań co do charakteru lub wysokości kwoty operacji (dotyczy to głównie rozrachunków o charakterze spornym).

UJĘCIE ROZRACHUNKÓW W BILANSIE

Bilans stanowi główną część sprawozdania finansowego, która przedstawia stan aktywów i pasywów jednostki na dzień bilansowy. Jednostka jest zobowiązana sporządzić sprawozdanie finansowe co najmniej za rok obrotowy. Dane bilansu umożliwiają realizację jednego z głównych zadań z rachunkowości, jakim jest rzetelne i jasne przedstawienie na dzień bilansowy sytuacji jednostki: majątkowej – jakimi środkami dysponuje (strona aktywów) i finansowej – z jakich źródeł pokryła środki (strona pasywów)³¹.

Aktywa bilansu dzielą się na aktywa trwałe i aktywa obrotowe. Aktywa obrotowe obejmują m.in. wszelkie należności z tytułu dostaw i usług oraz innych tytułów, m.in. podatków, dotacji, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, innych świadczeń oraz dochodzone na drodze sądowej.

Pasywa bilansu dzielą się na kapitał (fundusz) własny jednostki oraz zobowiązania. Zobowiązania to obowiązek wynikający z zaistniałych zdarzeń do wykonania określonych wartościowo świadczeń, które wg przewidywań uszczuplą jej obecne lub przyszłe aktywa. Uszczuplenie to może polegać na spłacie zobowiązań pieniędzmi, towarami lub usługami, kompensacie z należności, zamianie (konwersji) jednych zobowiązań na inne bądź zamianie na udział w kapitale. Pasywa jednostki dzieli się również na trwałe oraz długoterminowe i krótkoterminowe. Pasywa trwałe to kapitał (fundusz) własny, długoterminowe to zobowiązania (w tym rezerwy) wymagające spłaty w okresie dłuższym niż rok. Zobowiązania krótkoterminowe (w tym rezerwy) wymagające spłaty w okresie krótszym niż rok od dnia bilansowego.

³⁰ P. Walentowicz, *Inwentaryzacja konta 234-rozrachunki z pracownikami...*, op. cit.

³¹ Art. 4 ust. 1 ustawy o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

Szczególny rodzaj wykazywanych w bilansie zobowiązań stanowią już powstałe na skutek zaistnienia określonych zdarzeń obowiązki wykonania świadczeń, których ostateczna kwota bądź termin nie są jednak jeszcze dokładnie znane na dzień bilansowy i dlatego muszą być szacowane – są to rezerwy.

Należności i zobowiązania z tytułu dostaw i usług prezentuje się w bilansie zawsze jako należności krótkoterminowe (aktywa) lub zobowiązania krótkoterminowe (pasywa) bez względu na termin płatności. Przy czym, zarówno w należnościach, jak i zobowiązaniach krótkoterminowych z tytułu dostaw i usług wyszczególnia się dodatkowo zobowiązania lub należności, ze względu na okres ich wymagalności:³² do 12 miesięcy oraz b) powyżej 12 miesięcy.

Ponadto należności z tytułu dostaw i usług należy wykazać z podziałem na: od jednostek powiązanych³³ i od pozostałych jednostek. Jednostki powiązane to grupa jednostek obejmująca jednostkę dominującą lub znaczącego inwestora, jednostki zależne, współzależne i stowarzyszone.

*Wykaz rozrachunków z działalności operacyjnej w bilansie: W aktywach bilansu przedsiębiorstwa występują następujące należności:*³⁴

II. NALEŻNOŚCI KRÓTKOTERMINOWE

1. *Należności od jednostek powiązanych.*

a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty: – do 12 miesięcy – powyżej 12 miesięcy,

b) inne,

2. *Należności od pozostałych jednostek.*

a) z tytułu dostaw i usług, o okresie spłaty: – do 12 miesięcy, powyżej 12 miesięcy,

b) z tytułu podatków, dotacji, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych świadczeń,

c) inne,

e) dochodzone na drodze sądowej.

³² Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).

³³ Jednostki powiązane z jednostką – rozumie się przez to jej jednostkę dominującą, znaczącego inwestora, jej jednostki zależne, współzależne i stowarzyszone oraz jednostki znajdujące się wraz z jednostką pod wspólną kontrolą, a także wspólnika jednostki współzależnej (art. 3 ust. 1 pkt 42 ustawy o rachunkowości).

³⁴ T. Cedrowska, *Rachunkowość...*, *op. cit.*, s. 342 i nast.

W pasywach bilansu występują następujące pozycje zobowiązań:³⁵

B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania

I. Rezerwy na zobowiązania

1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne
 - długoterminowa,
 - krótkoterminowa.
3. Pozostałe rezerwy: – długoterminowe, – krótkoterminowe.

III. ZOBOWIĄZANIA KRÓTKOTERMINOWE

1. *Wobec jednostek powiązanych*
 - a) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności: – do 12 miesięcy, – powyżej 12 miesięcy
 - b) inne,
2. *Wobec pozostałych jednostek*,
 - a) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:– do 12 miesięcy, – powyżej 12 miesięcy,
 - b) zaliczki otrzymane na dostawy,
 - c) zobowiązania wekslowe,
 - d) z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń i innych świadczeń,
 - e) z tytułu wynagrodzeń,
 - f) inne,
3. Fundusze specjalne.

Należy zaznaczyć, że stan należności krótkoterminowych zwiększają na dzień bilansowy również zasądzone przez sąd odsetki z tytułu zwłoki w zapłacie oraz zwrot kosztów postępowania sądowego³⁶. Ustalone i wycenione należności krótkoterminowe wykazuje się w aktywach bilansu z podziałem na należne od jednostek powiązanych i od pozostałych jednostek.

4. WYCENA BILANSOWA ROZRACHUNKÓW

Pod pojęciem wyceny, z punktu widzenia rachunkowości finansowej, rozumie się przypisywanie wielkości wyrażonych w mierniku pieniężnym różnorodnym obiektom, procesom lub zdarzeniom, bądź też ich pojedyn-

³⁵ *Bilans 2005*, Grupa Wydawnicza INFOR S.A., Warszawa 2005, s. 242.

³⁶ J. Aleszczyk, *Rachunkowość od podstaw...*, op. cit., s. 224–226.

czym cechom, a następnie prezentacji tych informacji w księgach rachunkowych i w sprawozdaniu finansowym³⁷.

Wycenę należności i zobowiązań dokonuje się na dzień bilansowy według cen historycznych, czyli po których rzeczywiście nastąpił zakup, sprzedaż lub zaciągnięcie zobowiązań. Zasadę wyceny uzupełniają:³⁸

- *zasada realizacji* - zyski powstają dopiero w momencie sprzedaży lub czynności z nią zrównanej i wykazuje się to w księgach i bilansie z chwilą ich sprzedaży,
- *zasada ostrożności* - polega na odpowiednim uwzględnieniu wszelkich znanych jednostce, skutkujących na dzień bilansowy zdarzeń, które wpływają ujemnie na wartość, w której aktywa i zobowiązania figurują w księgach rachunkowych jednostki.

Stosowanie tej zasady oznacza, że aktualizacja należności i tworzenie rezerw na zobowiązania oraz odniesienie skutków tego na wynik finansowy powinny nastąpić także wtedy, gdy:

- korekty takie powodują powstanie lub pogłębienie straty bądź nie są uznawane za koszt uzyskania przychodu,
- informacje o potrzebie dokonania korekt docierają do jednostki między dniem bilansowym a dniem, w którym rzeczywiście następuje zamknięcie ksiąg rachunkowych (90 dni po dniu bilansowym - art. 7 ust. 2 ustawy) lub nawet później (art. 54 ustawy), ale przed dniem zatwierdzenia sprawozdania finansowego.

Stosowanie zasady ostrożności nie oznacza jednak prawa do dokonywania nadmiernych odpisów aktualizacyjnych lub tworzenia nadmiernych rezerw, a więc umyślnego wykazywania w księgach i bilansie aktywów w za niskiej wysokości lub zobowiązań w nadmiernych kwotach. Takie postępowanie byłoby nierzetelne, wypaczające obraz sytuacji jednostki przekazywany w rocznym sprawozdaniu finansowym.

Jeżeli odpisy aktualizujące należności lub rezerwy okażą się w całości lub części zbędne, to niepotrzebna ich część wymaga nie później niż na dzień bilansowy roku, w którym ujawniła się ich zbędność, zlikwidowania drogą ich odniesienia na wynik finansowy³⁹ – jako pozostałych przychodów operacyjnych, a więc na konto przeciwstawne do

³⁷ J. Turyna, *Rachunkowość finansowa...*, *op. cit.*, s. 24.

³⁸ *Rachunkowość zamknięcie roku*, Rachunkowość Sp. z o.o., Warszawa 2011, s. 40.

³⁹ Art. 35c oraz 35d ustawy o rachunkowości.

tęgo, w ciężar którego uprzednio odniesiono odpisy aktualizacyjne lub utworzono rezerwę⁴⁰.

Należność to zagwarantowane umową należne świadczenie od dłużnika na rzecz wierzyciela, w określonym umownie terminie i kwocie⁴¹. Zgodnie z art. 28 ust. 2 pkt 7 ustawy o rachunkowości, należności wycenia się - nie rzadziej niż na dzień bilansowy - w kwocie wymagalnej zapłaty, z zachowaniem ostrożności. Natomiast należności w walutach obcych - zgodnie z art. 30 ust. 1 pkt 1 ustawy o rachunkowości - wycenia się na dzień bilansowy według średniego kursu ogłoszonego na ten dzień dla danej waluty przez Narodowy Bank Polski.

Kwotę wymagalnej zapłaty stanowi wartość nominalna należności powiększona o: kary umowne, zasądzone koszty sądowe oraz odsetki za opóźnienie w zapłacie, których zapłaty, według stanu na dzień bilansowy, oczekuje jednostka (wierzyciel). Kwotę wymaganą zapłaty pomniejszają utworzone odpisy aktualizujące. W przypadku należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości, odpis aktualizacyjny jest dokonywany do wysokości należności nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności zgłoszonej likwidatorowi lub sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym⁴². W przypadku należności przeterminowanych lub o znacznym stopniu nieściągalności - zgodnie z art. 35b ust. 1 ustawy o rachunkowości - odpis jest dokonywany w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty na nieściągalne należności. Natomiast należności umorzone, przedawnione lub nieściągalne zmniejszają dokonywane uprzednio odpisy aktualizujące ich wartość⁴³.

Obciążenie kontrahenta (dłużnika) odsetkami za opóźnienie w zapłacie może nastąpić na podstawie księgowej noty obciążeniowej, inaczej zwanej notą odsetkową. Ewidencja noty odsetkowej w księgach rachunkowych wierzyciela wymaga uwzględnienia bilansowej zasady memoriału, określonej w art. 6 ust. 1 ustawy o rachunkowości. Należne wierzycielowi odsetki, ujmuje się w księgach rachunkowych roku, którego dotyczą.

Należności przedawnione, umorzone i nieściągalne nie są wykazywane w bilansie i powinny zostać odpisane w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych lub kosztów finansowych.

⁴⁰ *Rachunkowość zamknięcie roku...*, *op. cit.*

⁴¹ J. Turyna, *Rachunkowość finansowa...*, *op. cit.*, s. 240.

⁴² *Ibidem*, s. 241.

⁴³ Art. 35b ust. 2-4 ustawy o rachunkowości.

Niezapłacone na dzień bilansowy należności długoterminowe wyrażone w walucie obcej wycenia się po kursie kupna stosowanym w tym dniu przez bank, z którego usług korzysta podmiot gospodarczy, nie wyższym jednak od kursu średniego ustalonego dla danej waluty przez NBP. Ustalone i wycenione należności długoterminowe wykazuje się w bilansie z podziałem na należne: od jednostek powiązanych i od pozostałych jednostek. Natomiast należności krótkoterminowe wycenia się w kwocie wymagalnej zapłaty, z zachowaniem zasady ostrożności, tzn. wykazuje się je łącznie z odsetkami z tytułu zwłoki zapłacie, jeśli podmiot gospodarczy, korzystając z przysługującego mu uprawnienia, naliczył je dłużnikowi albo jeżeli odsetki należą się mu zgodnie z umową zawartą na piśmie z kontrahentem.⁴⁴

Zobowiązania w momencie ich powstania, podobnie jak należności, ujmuje się w ich wartości nominalnej. Jednak na dzień bilansowy, stosownie do art. 28 ust. 1 pkt 8 ustawy o rachunkowości, zobowiązania z tytułu dostaw i usług wycenia się w kwocie wymagającej zapłaty. Jest to kwota, która zgodnie z umową, bądź przepisami prawa, w wysokości ustalonej na dzień bilansowy, powinna być spłacona wierzycielowi. Będzie to zazwyczaj kwota nominalna zobowiązania wraz z należnymi wierzycielowi odsetkami, karami oraz kosztami sądowymi.

W celu zaliczenia do prawidłowego okresu sprawozdawczego odsetek dotyczących zobowiązań z tytułu dostaw i usług, wskazane jest kierować się zasadą memoriału. Naliczone odsetki dłużnik ujmuje zatem w księgach rachunkowych okresu, którego dotyczą, bez względu na to, czy zostały zapłacone, czy też nie.⁴⁵

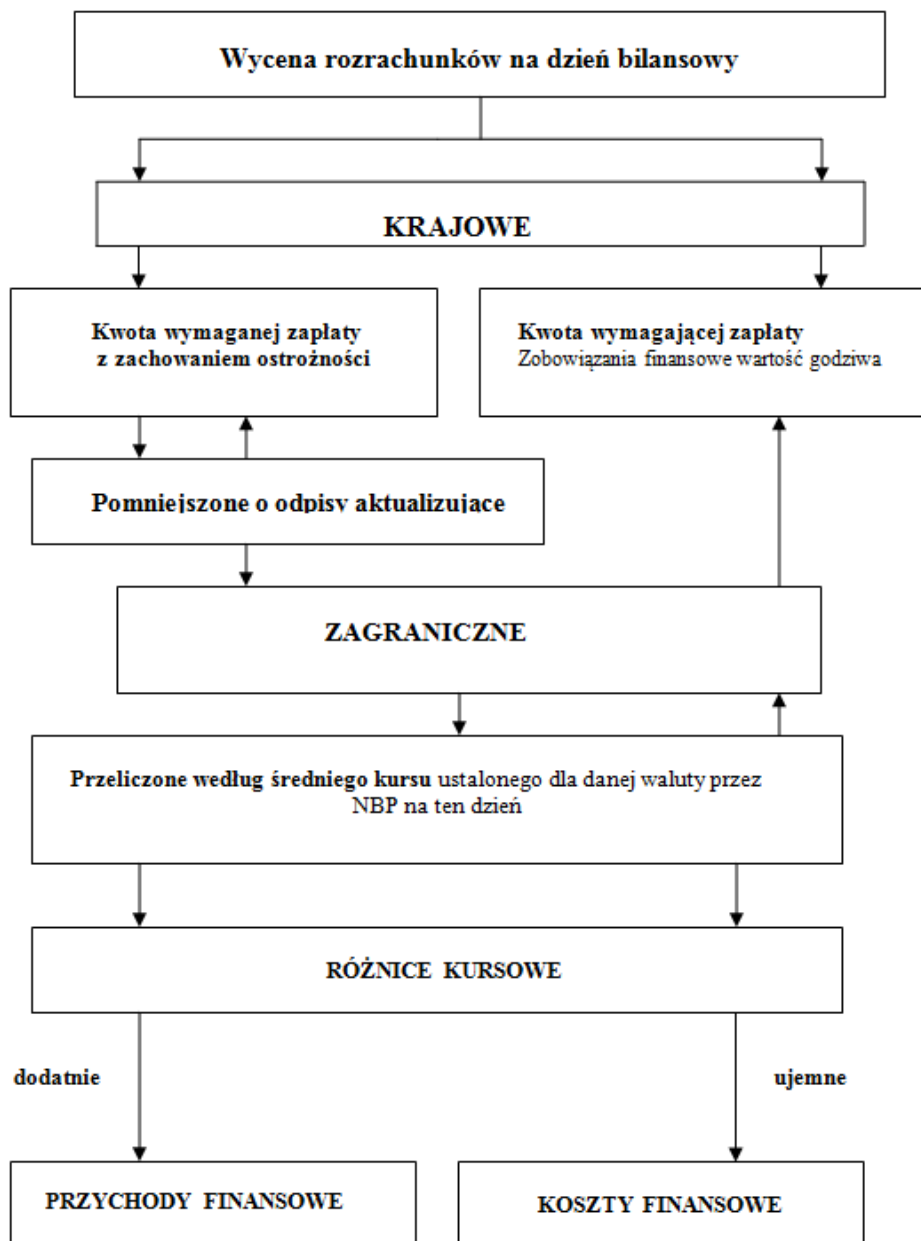
Zobowiązania długoterminowe wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty, przy czym zobowiązania finansowe, których uregulowanie zgodnie z umową następuje drogą wydania aktywów finansowych innych niż środki pieniężne lub wymiany na instrumenty finansowe - według wartości godziwej, stan zobowiązań na dzień bilansowy wykazuje się wraz z odsetkami z tytułu zwłoki w zapłacie, jeżeli podmiot gospodarczy, jako nabywca, został nimi obciążony przez wierzyciela lub zgodnie z umową i zasadą memoriału sam je naliczył⁴⁶.

⁴⁴ J. Aleszczyk, *Rachunkowość od podstaw...*, op. cit., s. 225.

⁴⁵ Odsetki z tyt. dostaw i usług ewidencja i prezentacja w sprawozdaniu, <http://www.gofin.pl> [dostęp: 20.09.2015 r.].

⁴⁶ J. Aleszczyk, *Rachunkowość od podstaw...*, op. cit., s. 227.

RYS. 1. WYCENA ROZRACHUNKÓW NA DZIEŃ BILANSOWY.

Źródło: opracowanie własne na podst. Z. Messner, *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, PWN, Warszawa 2007, s. 212.

Powstałe w związku z wyceną bilansową niezrealizowane dodatnie lub ujemne różnice kursowe wpływają bezpośrednio na wynik finansowy i zaliczane są odpowiednio do przychodów lub kosztów finansowych w zależności od charakteru różnic. Dodatnie różnice kursowe stanowią przychody finansowe, natomiast ujemne różnice kursowe koszty finansowe. W przypadku wyceny bilansowej rozrachunków ustawa o rachunkowości nie przewiduje obowiązku ich dyskontowania⁴⁷.

ZAKOŃCZENIE

Dane o rozrachunkach z jednostkami gospodarczymi w ujęciu syntetycznym i analitycznym służą rozwijaniu kontaktów rynkowych oraz przeciwdziałaniu ewentualnym zagrożeniom w tym zakresie. Zadłużenie z tytułu podatków, ceł i innych rozrachunków i naliczone odsetki za zwłokę są symptomami sygnalizującymi trudną sytuację finansową przedsiębiorstwa.

Zdolność do terminowej regulacji zobowiązań jest odzwierciedleniem płynności finansowej i wypłacalności jednostki. Ważną determinantą płynności finansowej jest zdolność do generowania gotówki oraz terminowość i pewność jej uzyskiwania, czyli zdolność do skutecznej windykacji. Tworzenie odpisów na należności oraz tworzenie rezerw na zobowiązania pozwala na urealnienie wyniku finansowego firmy.

Wielkość zobowiązań w sumie bilansowej pasywów, pozwala określić w jakim stopniu działalność jednostki jest finansowana kapitałami obcymi. Kwoty i udział należności w strukturze aktywów, stanowią istotne elementy dla oceny sytuacji finansowej, z uwzględnieniem porównania należności z zobowiązaniami. Tak więc rozrachunki to jeden z ważniejszych wskaźników, określających sytuację finansową przedsiębiorstwa.

BIBLIOGRAFIA

1. Aleszczyk J., *Rachunkowość od podstaw*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2012.
2. *Bilans 2005*, Grupa Wydawnicza INFOR S.A., Warszawa 2005.
3. Cedrowska T., *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, PWN, Warszawa 2007.
4. Dziekański P., *Analiza sytuacji finansowej samorządu jako wyznacznik efektywności ekonomicznej jednostki samorządu terytorialnego*, [w:] Fi-

⁴⁷ Z. Messner, *Rachunkowość finansowa...*, op. cit., s. 211.

- nanse publiczne i rozwój przedsiębiorczości w regionach*, Zeszyty Naukowe, nr 38/2011 r., s. 247–259.
5. Dziekański P., *Wykorzystanie wskaźnika syntetycznego do oceny poziomu rozwoju samorządu na przykładzie gmin wiejskich województwa świętokrzyskiego* [w:] *Determinanty rozwoju polski; Finanse publiczne*, Owsiak E. (red.), PTE, Warszawa 2015.
 6. Frymark I., *Elementy rachunkowości, zasady rachunkowości, uproszczone formy*, WSIP, Warszawa 2007.
 7. Frymark I., *Rachunkowość przedsiębiorcy*, WSIP, Warszawa 2006.
 8. Gabrusewicz W., *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, PWE, Warszawa 2014.
 9. Limas M., *Podręczna encyklopedia rachunkowości*, Poltext, Warszawa 1997.
 10. Messner Z., *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, PWN, Warszawa 2007.
 11. Micherda B., *Podstawy rachunkowości, aspekty teoretyczne i praktyczne*, PWN, Warszawa 2005.
 12. Międzynarodowe Standardy Rachunkowości.
 13. Międzynarodowe Standardy Rachunkowości Finansowej.
 14. Olak A., *Ochrona informacji w instytucjach finansowych. Instytucje i podmioty finansowe realizujące ochronę informacji – zarys problematyki*. Науковізиписки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'яничук.– Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія » 2014. - Серія <<ЕКОНОМІКА>> Випуск 25. - С. 186–193. ISBN 966-7631-55-9; ISSN 2311-5149.
 15. Olak A., *Budżet zadaniowy nowoczesnym sposobem zarządzania finansami publicznymi na potrzeby bezpieczeństwa* [w:] *Konkurencyjność podmiotów gospodarczych i jej determinanty* Limański A., Milic-Czeraniak R., (red.), WSMiJO w Katowicach, Katowice 2014, s. 375–392.
 16. *Rachunkowość zamknięcie roku*, Rachunkowość Sp. z o.o., Warszawa 2011.
 17. Sowa B., *Zasady ustalania i ewidencjonowania różnic inwentaryzacyjnych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, seria: Zarządzanie i Marketing, nr 280/2011, Zeszyt nr 18 (3/2011).
 18. Turyna J., *Rachunkowość finansowa*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2014.

19. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.).
20. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (Dz. U. z 2012 r. poz. 749 z późn. zm.).

Źródła internetowe

21. Mazur G., <http://księgowość.infor.pl/poradnikgazetyprawnej>, [dostęp: 12.09.2015 r.].
22. Uryga J., Jagielski W., *Inwentaryzacja rozrachunków*, <http://rachunkowość.com.pl>, [dostęp: 12.08.2015 r.].
23. Walentowicz P., *Inwentaryzacja konta 234-rozrachunki z pracownikami*, www.ekspertbeck.pl; [dostęp: 4.03.2015 r.].

dr Bożena Sowa – Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Przemyśle, Zamiejskowy Wydział Prawa i Administracji w Rzeszowie.

Karolina Olak – Studentka Uniwersytetu Rzeszowskiego, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Kierunek: Inżynieria Bezpieczeństwa.